

IRÁNYTÚVEL

ALBERT ZSUZSA

„És visszahulltak rám mind az évek”

A 80 éves Kárpáti Kamil összes verseinek margójára

Kárpáti Kamilt 1957-ben ismertem meg, a Fiala Írók Stúdiójának titkára volt, az Egressy Klubban lehetett találkozni vele. Emlékszem a zsúfolt, kör alakú teremre, s a csepp irodára, ahol láttam. Az akkor huszonnyolc éves költő hét és fél évet töltött a politikai terror kilenc börtönében.

Előtte azonban Pesterzsébeten volt fiatal, verseiben a Csorba utca, Átlós utca, Károly utca, Klapka utca, Virág Benedek utca, a Kakas tó a szülőföld fájdalmas elevenségével jelenik meg. Ott találkoztak a kamaszkoruktól egy életre társak, növendék festők és költők: Gaál Imre, Csillag Tibor, Czétényi Vilmos, Rátkay Endre, Juhász Sándor és Kárpáti Kamil, „akik szinte még gyerekfejjel édesítettük meg szánk szélét a háború utáni sarjú demokrácia tünékeny szabadságával.” 1945-ben *Holnap* című hetilapot jelentettek meg, amelynek tizenhat évesen ő volt a főszerkesztője. A Madisz keretében született a *Holnap*, s a balra tolódott Madisz központ szüntette meg. Szerkesztőit átvette a *Pesterzsébet* c. lap, Földeák János és huszonéves „triáza”: Tamási Lajos, Szarka József és Molnár Géza. Ott jelent meg a 17 éves költő „Város, hol az ifjúságod?” c. tanulmánya 1947-ben. Egy mondat belőle: „Mára a forradalom frázis lett. Elült a forradalmi kürtök zsvajva... Ma a holtak szánt hajtás – az egyetlen megoldás – : a népi kollégium.”

Az *Összes versek* első fejezetében látnak napvilágot Az *Ifjúkor* versei (1942-1949). Jelenetek, hangulatok, balladák, háborús emlékek, leánynevek, egymás folytatásai, újra születései, Gí, a nagy mítosz előképei. Még látszik mestereinek keze nyoma: Szabó Lőrinc, Ady, Babits, Weöres Sándor tanulságait viszi tovább; történeteiben, álomszerű misztériumaiban mintha Jánosy István jeleneteit látnám:

„– Hús víz, átlátszó, vadakat úsztató, kék és ezüst és – – – / tíz ujjam, forró, belémerj, / játssz és kacagj és hancúrozz”!

Szándékoltan, avantgardosan szemérmetlen. És lázadó. Csillag Tibor idézi a fiatal Kárpáti: „A templomok a megszokottság házai. A pártházakban pedig az ifjak úgy figyelnek, mint a nagyon vének és a nagyon betegek. A holt város ifjúsága ezért lett terhes barbár ösztönökkel, ezért lesz egyre pipogyább”.

1947-ben Kaposvárra megy, s egy esztendeig újságíró a Somogy Vármegyénél. Versei Kosztolányi és Kassák ígézetében születnek, szürrealista felhangokkal. A kaposvári évnél láthatóan gazdag termése van, a földosztás tragikus oldalát a *Karádi történelemben* írja meg. Lelkesedik a szürrealisták 1947-es párizsi kiállításáért, s ahogy azok a festészetet irodalmasítják, úgy ír Kárpáti Kamil színes versképeket.

Az *Egy ifjú Somogyba érkezik* a „pannon derű” jegyében fogant: „De foszlik a völgyben a tündéri vígság / ahánnyal lábam semje-ölébe lép, / alkonyi

menny mély sátra alatt csak /font-kontyú víg nőket látok: ...igali lányok lépnek felém./ Mert bizony én / a rőtlobogású ház előtt ülök már,/ épp mosolygó tálon hoz sajtot / a kovács nagy szemű lánya.”

Kárpáti Kamil nagyapja reneszánsz mesterek képeiről készült olajnyomatokkal házalt, nem nagy sikerrel, s ő kislíuként a szekrény aljában őrzött képeket nézegette. Ezt a vonzalmat táplálhatta Kaposvár, színeivel, légkörével, színházával, Rippl-Rónay Roma hegyi házával. A gyerekkori képámulások, festő barátságok mellé ez Kaposvár hozadéka, ilyen színekkel Takáts Gyula dolgozik, csakhogy az ő lírája mézöntő, nem a városok kesernyés kassáki logikája fogja össze.

Egészen más a *Kép sárga mezőben* látomása: „Szájam szögletéből hullámlázik elő / ez a hideg sárga mező / ez a holdfény, ami apadt / folyót öblít, fákra fügeként tapad, / ez a házsor, cserepe zúzott, törve, / ül fonnyadón ráncos körte / a vénasszonyok kontyain... meghidegült csípőjük ünnepe. / Mint egy ide-oda nyúló / tojás formáját nem lelő hurok, / vacog tőlük a szív, epe. / Megfúlok.” – Helyzetrajz, ebből újjá kellene születni.

A kaposvári jelenlétben hosszú, novellisztikus versekben ábrázol, kommentál, keresi magát. Készül első kötete. A *Hajnali gyümölcsös* azonban 1949-ben nem jelenhetett meg.

Bertha Bulcsú riportjában említi, hogy Kárpáti Kamil Kaposvárról írt leveleiben kifejtette: „a magyar kommunizmus csak tévedés lehet, nekünk csak rosszat hozhat. Talán ezzel is magyarázható, hogy én elvagyódtam ebből az országból. A másik ok, hogy a reneszánsz ígésében telt el a mi kamaszkorunk, és én nagyon hamar szerettem volna eljutni Olaszországba. Engem nem az akkori, hanem a 14-15. századi Olaszország érdekelt.” Útlevelet nem kapott, „1949 májusában aztán disszidálási kísérletért letartóztatták”. Itt ért véget K.K. naiv, napsugaras, aranyhajú, kékszemű ifjúsága.

1993-ban a *Relief egy fegyházzól* jegyzetében a jelzőtáblát is kirakja az olvasó számára:

„Életem három meghatározó állomása: a szerelem, a börtön és Itália. Életemű sorozatom első könyve, *A tengerre vetett ág* ezért lett a szerelemé, ez a második, a *Relief egy fegyházzól* a börtöné, a harmadik, *A Napördög Firenzében* ezért lesz az itáliai verseké.”

Az *Ősszegyűjtött versek I.* következő fejezete: *Politikai börtöneim*. Már nem luxus, nem játék a vers, nem politikai közlés, hanem életmentés. Ismeretes, hogy Budapesten, az utcán tartóztatták le, vitték társaival az Andrássy út 60.-ba, onnan Kistarcsára, internáló táborba, ahol a szeme előtt egyenként égették el verseit, s úgy érezhette, ő semmisül meg. 1950 októberétől a hírhedt Recsken tölt tíz hónapot, bírói ítélet nélkül.

Recsken, a „poklok poklában” kezd újra verset írni.

Isten háta fekete

Az Isten háta fekete / vak koporsónak látszik itt. / Kimondhatatlan messze áll, / inkább csak guggol három ház, / füstjük sem ér a drótokig. / Isten ül a hegyen fontebb, / a háta, a háta látszik itt. // Ó, ha széltől veres estben / latrinának rúdján csüggünk, / állattá vált tagok, kezek, / iszonyodva egyre látom: / aki csak él, hull a próbán. / Soha embert kínja nem fog, / csak dögévé, sárrá tenni. / Jobb lett volna a bitófán.

Ez is látvány-vers: fekete és szürke színek uralják, s a *fekete, vak, koporsó, füst, a drótok* kirajzolják az internáló tábor lent. Az ember nyomorúságát. A komor magasság látványa pedig: „az Isten ül a hegyen föntebb” – nem felemel, sőt, még nyomatékosabban semmisíti meg az embert. Az ősi nyolcasban írt vers darócban jár, az első hétsoros strófa háromszor csendíti össze a sorokat: *látszik itt–drótokig–látszik itt*; a második nyolcsoros, két rímtelen sor kihasználásával hozza a megrendítő egyetlen rímet, amely a *próbán* hívószóra felel: „Jobb lett volna a *bitófán*”.

Mikor Recskről sikerül megszöknie néhány rabnak, őt is megvádolják, megjárja a Fő utcát, és a Kisfegyházat, a halálra ítélt utolsó állomását, ahol minden másnap akasztanak. Tíz évre ítélik, s az addigi hármát nem számítják be.

„1952 tavaszán, összeesküvés ügyem tárgyalása és elítéltetésem után Vácra kerültem a börtön MZ (magánzárka) házába, ahol fölfedeztem, hogy a varrottúvel vécepapírra karcolt írás képes megúszni a rendszeres „hipiseket” (a zárkák éjszakai felforgatását és tüzetes motozásokat) is. 1954 nyarán egy embernek megmaradt kedves nevű börtönőr (Mókus tizedesnek hívták) két vécepapír csomagban így menekítette haza édesanyámhoz addig született verseimet.” A váci fegyházban Nagy Imre idejében érezhető volt az idők változása. „Különös véletlen folytán a váci börtönben egész csapat költő verődött össze, s valóságos irodalmi élet bontakozott ki. 1954 koraősze és 1956 koratavasz között *Füveskert* összefoglaló címmel öt kézírásos, egy példányos irodalmi antológia készült el a váci politikai börtönben.”

Vácra elmehet dolgozni a tatabányai szénbányába; meglátogatja édesanyja, de nem találkozhatnak, mert a csoport nem teljesítette még a kötelező normát. Fellázad, fellázadnak, eredmény a márianosztrai szigorított börtön. 1956. október 28-án szabadítják ki Márianosztrán, eljut Esztergomba, másnap reggel újra elfogják, délutánra ismét szabad, siet Pestre, ott van Tamási Áronnál az Írók kiáltványának megfogalmazásakor Gérecz Attilával együtt, aki négy nap múlva orosz tank-ágyú áldozata lett. Vele Vácra és Márianosztrán raboskodott, s máig feladatának tartja Gérecz Attila versinek nemcsak kiadását, hanem a magyar irodalom vérkeringésébe juttatását is.

A forradalom bukása után egy ideig bujkálni kényszerül, aztán 1957 novemberében kegyelemmel rehabilitálják. 1957 áprilisától könyvtáros az Egressy klubban, Krizsán Sándor néptánc-koreográfus jóvoltából, aki igazgatóként föl vállalta. „Közben még ref.-es voltam (hetenként kellett jelentkezni a rendőrségnek), és még személyi igazolványom sem volt. Krizsán Sanyi sem vállalt volna, ha nincs Kiss István, az akkori Szabad SzOT főkönyvtárosa, aki amíg csak élt, mindig fedezett és támogatott.” Szervezi a Fiala Írók Stúdióját, amely az összejöveteleken zsűfólásig megtelt tette kész induló művészekkel.

1966-ban megjelent *Ördöggyöly* című verseskötetét első feleségének, Anna Máriának ajánlta. A verseket 1958-tól '65-ig dátumozza. 1962-ben fia születik. A kötet befejező soraiban írja: „Találkozott hát minden. / Sorsom a házam. Más, több nincsen. / Mitől a gyermek borzadt, / beteljesülsz Középső Korszak. / A sírtól s születéstől / egyenlő messze mennyi mérföld! / S középpütt ülünk ketten / Hidegben. S állat leheletben. //”

Kötetnyitó versciklusának a *Pesterzsébet felbőrközlői* címet adja. Itt kezdődik a mítoszalkotás, a városé. „P”. Ezt a balladai nevet adja Pesterzsébetnek.

Népe a Magyarság, az Ember szimbóluma. Története a város mitológiája. A *Pesterzsébet felbőkarcolói*-ban Chagall látványa izzik:

„Hol az Átlós utca pelyhes kalapú / mezítlábas fiatal cigány, álmodik. / Szelíden megtapossák a székek, / míg végignyúl a következő városig, //s a Jutagár-ból munka után nem lép / – mint hold a Soroksári úton – felépül / a tömeg az égi emelet felé; / és egyszerre itt áll mindenki legfelül. //”

Lírai regény *a Madárszülőmnek szárnya* c. tizenhárom költeményből álló kompozíció a '70-es évekből, mártír, hősiesség anyáról, benne foglaltatik a gyerekkortól kezdve egész élete, háború, internálótábor, minden. A szent szeretet látomása teremtette a verset, az indulat löki a képeket sorról-sorra, az Anyáért, a Szegényekért, az Emberért. Költészete egyre magasabbra ível, az ő Antheusza nem a divatos falu, hanem a kommunista éra alatt gyanússá vált külváros, de az igazi, a szelíd szegénységé. Menedéke, amely nyomon követhető ezekben a versekben, rím és kötött ritmus nélkül. Elégikus, amely azonban időnként rap-szódiába fordul.

„De ha ez az / „úgyse” verse, / úgyse-kell-vers, // cimboráim, / tűzgyűrűtök váli mélyén // torpanjatok / meg egy szóra/ Mivégre volt oly kicsinyke? // oly súlytalan / mint a szélről / meglebbentett // gyöngyszürke toll? // Fészke nem volt. / Szállni nem bírt. Másnak látszott? // Két malomkő / örlete lett” Az ősi nyolcas szabad variációi.

A szentek bevonulása a Városba a '80-as évekből, a védekezés köveiből rakott templomot barátainak. Hosszú, több részes költemények Gaál Imréről, Rátkay Endréről, Kondor Béláról, Tóth Menyhértről; a régi, pécsi jó barát, Galambosi László, az erzsébeti Molnár Géza, a szintén erzsébetinek is tekinthető Végh György és Kormos István mellé áll Csukás István: versek a valóságból épülő csodákról. A *Londoni születésnapra*, levél Határ Győzőnek, akinek a magánzárkában még ki se hűlt a helye, mikor Kárpáti odakerült. Recski társ volt Faludy György is, „akivel egy csoportba kerültem Kistarcsáról Recskre, s 1950 óta ismertük egymást. A szociáldemokrata ifjúsági mozgalom (SzIM) fiatal vezetőit 1951-ben hozták Recskre, ők szervezték meg 'előadásait'.”

„Láttam, ifjabból volt már udvara, s noha / mindannyian minium-csíkos zubonyt hordtunk, / láttam, ki képzelt frakkban röppen, ki csillár/ alatt állt – s F.Gy.-t, tengeren-túli háza / balkonján, három fényesre fésült ebbel./ Helyén hát mind! A képből csak én maradtam ki.”

Kárpáti Kamil költészetében a hosszú versek mindig várakozásra vallanak, és változásra várnak. Ír indulatból, ír hivatástudatból, ír kötelességből. Versek feleségről, fiatalon öregedésről. Házassági évforduló: „A város neve Pesterzsébet, / hová nevem befalazták. / (Adalék Atlantisz-kutatóknak.)”

Ebből keres szabadulást és talál is, a megrendítő, megtartó szerelemben. Ahogy a terror éveinek számos más áldozata.

Az *Összes versek* első kötetének következő fejezete: *Egyetlen vészkijáratot ismerek* 1966-1988. A szerelem mítoszáat teremt meg a *Gelsomina paradicsom-palántái* c. versében:

„Tizennégy éves őrangyalát Isten küldte el. / De harminchat éves, férj és apa voltam. /A tizennégy előtt hogy lett volna ez kimondható? /...Nem tudom, mivégre, kezemet kezébe adták. / S amíg ő úgy vélte: én vezetem, / porrá vált sár, nélküle holt, megnevezem a ténytet: / rajtam az ő szárnya suhogott. //”

„’71-ben a bíróság kegyes volt fölbontani első házasságomat. Pár héttel később munkanapon, munkaidőben a P-i Városházán feleségül vettem a tolnanémedi tanítókisasszonyt, Gí-t”

Megírta a *Kakastó számig ér* verseit, „negyvenen jócskán túl, Gí ölébe raktam gyerekkoromat – az újszülöttünket. (Ezért is iktattam a Gí versek kellős közepébe a *Kakastó számig ér* kis kötetét.)”. Ahogy Ady elvitte Lédát Érmidszentre, úgy viszi Kárpáti Erzsébetre Gít: mesél a Kakas tőről, Dedeó bácsiról a suszterről, s a szomszéd fűszeresről, Schröder bácsiról, a temetkezési vállalkozóról. Hogy aztán folytassa a háború eposzi látomásaival, mikor öreggé maszkírozott édesanyját átmenekíti a fronton orosz katonák között, mint Aase anyót egy új Peer Gynt. Jelentős terjedelmű elégiái barátairól arcképek a belső várkastély termeiben. Kormos Istvánra emlékeztet a gyermekkori szerelmek földidézése, de ezek hosszú versek, a biztonság ráérős öröme s az önbizalom táplálja őket, meg a kortársak példái: a hosszú vers megjelenik a kor költészetében, erőpróba, mint prózáíró számára a regény.

Az *Összes versek* második kötete az 1971 és 2008 között írt verseit tartalmazza. A *meglékelt homokóra* című fejezet válaszokat fogalmaz meg Magyarország tragikus jelenére. A címadó vers szimbólum, értelme a pusztuló idő, a mérhetetlen, az elrontott idő. A halál. Ami ellen egyetlen menedék a szerelem, és a művészet.

A Helsinki út Budapest felől Szeged felé vezet, arra nyílik a költő ablaka. A hasonló című vers az alkony rózsaszín látomása felől indul. „Egy csík. Vízsztintesen. Cezúra a szürkület rétegei között. Mélység nélküli szakadék. Meder nélküli folyam. Ég a földön.” De a látomás egyre ironikusabb: „S alatta szürke az úttest.” Reménytelenség alig kiejtett, rövid mondatai, mint korábbi verseiben a zárlat. Mellette nagylélegzetű hosszú versek, a barátság és szerelem menedékei. A *noah-noah zóna*. Ebbe a verskörnyezetbe kerül, Pesterzsébet mitológiájában a város lakóit nevezi noah-noahoknak. Gauguin Noa-noa című úti naplójában kétszer használja ezt a szókapcsolatot: „És a füle mögé tűzött virágból áradt az illat.” „vállunkon vittük a nehéz rózsafát: noanoa!” „Ennek a paradicsomnak Évája egyre engedékenyebb, egyre szeretőbb. Áthat egészen illata: Noa Noa.”

Kárpáti Kamil azonban *b* hangot tesz a szavak végére, „életemben nem írtam le ennél fontosabb *b* betűt.” „az elveszettség sóhaja” :H...ah...noah... / Az öncsonkító toldalék. / Az ugrástalan bolha-lét./ Csak a „soha”.

Az 1988-ban megjelent *Minden nagyság emlék* című kötet bevezető verse: *Egy noah-noah N.L. könyvesboltjában, így éjszaka*. Nagy Lajos könyvesboltjába belép egy ismeretlen:...” Hogy mondta, kicsoda? / Nevet nem mondtam én, csupán / A noah-noahságomat. / – Úgy hangzik, mint egy törzsi név... / Szigeti szép nő illata: / ócán sutja leheli./ Egy h-t toldottam hozzá én, / Az elveszettség sóhaját. / – Hát mi az, ami elveszett? / – Az „emberméltóság” Nagy úr.”

Recsken írta 1951-ben: „Atlasz súlyától görnyed a vers. / Úristen, miért, hogy földre versz?/ Hogy merjen álmodni az élet?/ Odavágyom, hol az országok zöldek, füvesek,/ hol a tavak tiszták, kékek./ Ahol majd virágot hordok, nem köveket. //”

A csúfsággal szemben a szépség, a gyűlölettel szemben a szeretet, a gúzsba kötött, rabbá tett ember helyett a szabad ember ideáját teremti meg. A *Ki eljut Rómába, a boldog* c. vers sem kecsegtet sehol paradicsommal, csakis „két ember szigetén”, a szerelemben; „Európát elrabolják” hangzik szinte szenttelenül, és

utána csak egyetlen lehetséges megoldás látszik: a szerelmet nevezni el Európának. Ez Kárpáti reneszánsz költészetének kiteljesedése.

Az 1978-és 2008 között született itáliai verseket az *Összes versek* második kötetében *Időaranylás* címmel gyűjti össze. Végre Itália, harminc év tavasztól őszig, választott otthonában. Viszi magával hajsolt önmagát és múltját, de nyitottabban, boldogabban, s ki-kihullat némi terhet a zsákból. „1978-ban engedett ki a diktatúra először Olaszországba. Két hónapot éltünk Firenzében és Pádovában feleséggel, Gível és tizenéves fiammal. Hazám púpjával jártam Itáliában, hajszolságomban nem jutott idő műemlék tiszteletre, műélvezetre se sok, a magunk – szellemi, politikai és egyéb – nyomorát kívántam összemérni az itáliai múlttal.”

Ez a menekülési útvonal csak az övé. Képek, versek és tanulmányok együttese a szerelem ege alatt segíti vissza az elveszített emberi létbe. „Ó, mennyi tovaris Zsdanov, és professzor Gombrich éber figyelmét kijátszom, és ember vagyok. Micsoda gyönyörűség: ember vagyok.”

Erosz győzelmét a halál felett *A tengerre vetett ágy* verseiben dicsőíti, amint *A menyasszony vetköztetése* című különös regényben együtt él Velence ragyogása, látomásos színei, költött és megélt szerelmei a tudat alól feltolongo múlt rémeivel és poklaival.

Műalkotások képei a szövegek között viszik az olvasót a belső múzeumba, Delvaux, Sodoma, Ucello és Czétényi Vilmos, Piero della Francesca, Gaál Imre, Rátkay Endre képei és Mantegna! Mantegna, aki Janus Pannoniushoz írt több részes költeményét ihleti, és az *Egy római bátív tüzetes leírása*-t. Ez sikeres kísérlet, hogyan lehet verssé formálni egy festményt, mintegy teherbe esni vele, és más formában újra alkotni.

A rövid sorok egybeolvasható prózává simíthatók, de ha a tördeléshez híven, szaggatottan olvassuk, a tárgyilagos leírás megtelik fojtott szenvedéllyel. Képzőművészet és irodalom szintézisének lehetünk tanúi.

A jelen és múlt egyidejűségét teremti meg a *Mellénk ül Gaál Imre, negyediknek*:

„Pedig tizennégy éve halott volt.”

Ettől kezdve összemontírozza a jelent a múlttal: „Az utazást Padovába / (Firenzébe, Sienába). / Ugyan! Ezt várni P-ben? / Volt egy gyorsan szétvert, / r-gárdásított MADISZ, / még gyorsabban szétvert / népi kollégium. / És P-ből / senki nem jutott / Padovába. / Janus Pannonius / Mantegna utolsó / magyar barátja. / Állapotára nézve püspök inkább, / mint P-beli mocsár-fiú.”

Itt lényegül át 'P' Magyarországgá. Csak gondolatritmus, sűrítés, feszes fogalmazás, a szeretet és fájdalom elégiája.

Kárpáti Kamil költészetében a 20. század megalázott embere, a légerek embere szólal meg, vádlón, és észbontó vággyal másik élet, a szépség és szeretet földje után. Thukydidész megírta, hogyan pusztította el magát a görög kultúra. Mit lehet tenni ma? Megírni a harcot és kudarcot, a sátánt és a hőst, az angyalt. A pusztulással szemben magunk elé emelni az életet, a teremtést. Ezt műveli Kárpáti Kamil, a század filozófiai és formakultúrájával vétezetten, egész életét és művészetét az igazságnak alárendelő becsületével és büszkeségével. Ez emeli költészetét a századforduló magyar lírájának élvonalába.